

СОЦИЈАЛИЗАЦИЈА И СПОРТ

1. ПОЈАМ СОЦИЈАЛИЗАЦИЈЕ

Док социјализација даје слику неког друштва у дређеном тренутку, социјализација је динамичан, никад довршен процес током којег јединка учи културу друштва којем припада. Најважнији део тога процеса, рана примарна социјализација, одвија се у детињству, када дијете (реагијајући на понашање родитеља и осталих особа из непосредног социјалног окружења) учи језик, вредносне и нормативне обрасце околине и друштва којем припада. Остале фазе примарне социјализације одвијају се у основној школи, спортском друштву и сл. Социјализација, међутим, није ограничена само на детињство, она траје практично доживотно.

Дуготрајан и сложен процес социјализације има одређене теоријске поставке. То значи да се не одвија стихијски и саморазумљиво, премда је човек по дефиницији друштвено биће, биће заједнице, зоон политиком. "Социјализација је појмовни темељ, сноп теоријских питања и проблемских поставки. То је предмет истраживања који у стварности додуше постоји, али нике конкретно опипљив. Ако хоћемо: то је модел који сликовито приказује оно што није тако битно. Или, како сликовито описује немачки педагог Herbert Gudjons, непосредно битно је само понашање домаћице али процеси који су претходили њеном понашању нису тако јасни, они су појмовни конструкти. Појам социјализације у савремену социолошку теорију увео је почетком овог столећа француски социолог Emile Durkheim да би означио оно што се с човеком као биће догађа у процесу трансформације, тј. обогаћивање и обликовање његових биолошких детерминанти у друштвеном контексту. Или, другим речима, социјализација је појмовни темељ који објашњава како се постаје чланом неког друштва. У теоријама социјализације наглашена су три битна фактора у том процесу: субјект, институције и култура. Улога субјекта као бића које активно суделује у процесу а није тек "глина" коју обликује персоналне и апстрактне околности и институције, значи да се само такви односом спрам околине човек развија у особу способну за комуникацију са другима. Улога институција наглашена је с обзиром на то које циљеве и какве функције имају, с каквим учинцима раде те како преносе потребне вредности, норме и културалне технике којима се усвајају "правила игре" у неком друштву. Напоследку, социјализацијски процес размата се и с обзиром на улогу култура као " систем значења у којима се учествује", и с обзиром на то како (младе) особе учествују у томе, то јест, да ли пасивно прихватају значење која им емитује њихова култура или тим уочавањем одмеравају степен сопственог одрастања.

2. ТЕОРИЈСКИ ПРИСТУП СОЦИЈАЛИЗАЦИЈИ

Наведено одређење социјализације као прво појмовног темеља, збир теоријских питања и проблемских ставова, у функцији је указивање на плурализам различитих приступа том појму. Будући да не постоји једна социјализација, тј. Да се не може тачно рећи шта је као конкретан процес који се стандардизано одвија, овде ће се укратко приказати основни приступи. Реч подручја, психологију и социологију. Под темељним психолошким теоријама подразумевају се психологија учења и понашања, психоанализа и когнитива психологија развоја, а под социолошким теоријама структурално-функционална, интеракционистичка и друштвена теорија (мисли се на критичку, односно конфликтну теорију); ова подела, темељи се на Гудјонсоновој класификацији.

2.1 Психолошке теорије социјализације

1. *Психологија учења и понашања* – Ова теорија, како је познато, полази од учења Skinnera и Pavlova о бихејвиористичком карактеру везе између надражаја и реакције. У класичном се бихејвиоризму под учењем разумеју везе које настају између надражаја и одговора, а понашање се сматра последицом овакве реакције на надражаје који стижу из околине. За унутрашњи процес матурације није битна "генетска инфраструктура", јер се понашање тумачи као механички процес прераде искусава насталих под околним утицајима. У том су процесу, држи В. Ф. Skinner, главни концепти класично уверавање и инструментално учење. Према концепту инструменталног учења, човек стиче знања о томе како се понашати према начелу покушаја и погрешке при чему на усвајање одређених начина понашања битно утиче позитивна и негативна искуства. Ова теорија, која у психологији има пионирску улогу, данас је или превладана и одбачена или толико развијена да од њеног првобитног облика није остало више ништа. Нове интерпретације нуде присуп учења према моделу али не као пуког имитирања туђег понашања (Bandura), јер се когнитивне шеме и системи правила који управљају нашим понашањем граде у опхођењу с другим људима тј. посредством социјалних образаца.

2. *Психоанализа* – Полазећи од Фреудових психоаналитичких ставова као општеусвојених и претпостављених, овде ћемо проблематизирати само оне ставове његове теорије које су основа за разумевање процеса социјализације. Све дубинско-психолошке школе, не само Фројдова психоанализа, истичу значај несвеснога за људску индивидуалност као предрационалног елемента психе који одређује човеково понашање. Појмити тај ниво човекове свести, значи схватити оно што чини језгро психоаналитичке теорије. У овој теоријској интерпретацији наглашава се укључивање несвесних очекивања и фантазија у проучавању интерактивних односа деце са родитељима и широм околином. Протуречна и неочекивана дететова субјективност

настаје и развија се у тим интерактивним односима посредством афеката, спознаја и намера. Будући да та унутрашња човекова стварност није очигледна и доступна директном увиду, до ње се долази посредством метода и анализа снова, асоцијација и слично у односу између терапеута и пацијента. При том се основни Фројдов модел, који се темељи на три појма: Оно (ид), Ја (его) и Над-ја (супер-его) схвата као модел конструкција, а не као опредмећење елемената који реално постоје у човјековој души. Механизмом идентификације дете „кроти“ најстарију инстанцу, Оно, тј. Нагоне, телесне (сексуалне) пориве тако што укључујући инстанцу Ега, одлучује како ће реаговати на вањска потраживања, Над-ја, и преко њих, а посредством родитељских забрана, казни и награда, усвајати владајуће друштвене и културалне вредности. Новије психоаналитичке теорије знатно су модификовале Фројдове претпоставке о значају фаза психосексуалног развоја детета (оралног, аналног, фалусног), доказујући да су за његову социјализацију знатно више од Едипова комплекса, уз назначени процес идентификације, важни спознајни процеси тј. Моменти које наглашава когнитивна психологија. Стога и о њима треба водити рачуна савремене психоаналитичке школе које су се развиле на трагу Фројдове теорије, као нпр. Оне које наглашавају везу психоанализе са мишљењем критичке теорије друштва (Fromm, Marcuse, Lorenzer).

3. *Когнитивна психологија развоја* – Ова теорија, коју је развио Француски теоретичар Jean Piaget, полази од претпоставке да човеков развој не одређује њгова "нагонска снага" или бихејвиористички обрасци учења и понашања. Она, напротив полази од опште склоности субјекта да се према материјалној и социјалној околини односи тако да је активно усваја. И одрасли и деца својим делатним активностима доспевају до неког разумевања света, околине... Човек који одраста... развија своје унутрашње структуре у интеракцији с уветима околног света. Дете се, дкле, само развија без оптерећења Скинерових бихејвиористичких, или још више биологистичких, рецепата и калупа односно Фреудових несвесних порива и алузија, али у нужној вези с околином којој се прилагођује. То прилагођавање има свој редослед; когнитивне структуре развијају се поступно и закономерно, тј. генетски. Структурално генетска теорија развоја не односи се само на интелигенцију, него на цели склоп личности који укључује когнитивне, моралне и социјалне компоненте развоја. То је потребно нагласити, особито социјалну компоненту, јер јој Пијажеова теорија не придаје довољан значај, гурајући у први план улогу развоја интелигенције у сазревању.

2.2 Социолошке теорије социјализације

1. *Структурално-функционална теорија развоја* – Она полази од познате Парсонсове разлике између статичког аспекта система, тј. *структуре* и динамичког аспекта, тј. *функције* која, као нпр. школа, својим селективним критеријумима брину за

социјалну поделу шанси одговорну за стабилност или нестабилност целокупног друштва. Од три система, органског, психичког и социјалног, последњи је најобухватнији. У њему се јединке социјализују тако да "урањају" или "урастају" у друштво, учећи улоге које се од њих очекују. "У улогама се згушњавају и срастају нормативна очекивања, која чланови социјалне групе постављају пред оне који делују: улога оца, на пример, обухвата очекивање бриге, заштите, упућивање детета, али не и дететово образовање на позив, вођење личних података или заједничку опијеност. Процес социјализације је, дакле, преузимање све већег и диференциранијег броја улога, преко којег човек прима вредносне ставове и норме социјалног света око себе, тако да оне напослетку постају циљеви у мотивацијским снагама властитог деловања: од односа мајка – дете преко нуклеуса породице, групе врника, школе, омладинске групе, позива и друштвених улога. За целокупну теорију средишња категорија улоге тиме је постављена на сецишту између особности и друштва". Усклађивању односа између особности и друштва посредством функција, или подсистема, каква је школа у којој дете учи и игра улогу ученика, основна је сврха постизања равнотеже, склада између индивидуалног и колективног. У том контексту треба гледати и на функционалистичку теорију о социјализацији којој је основна замерка, како смо већ неколико пута назначили, то што човека посматра као лутку чије конце вуку имперсоналне, невидљиве силе утеловљење у организацијама и управљачким апаратима.

2. Символички интеракционизам – Ова теорија преусмерава структурално-функционалистичку макроанализу према микронивоу и у средиште разматрања ставља човека и његове интеракције. Полазећи од разлике између животиње која реагује на надражај (гест) и човека, који се у свакидашњој комуникацији користи језиком као најважнијим средством симболског изражаја с одређеном намером и значењима, G. H. Mead, а тако чине и остали симболички интеракционисти, међуљудске односе гледа првенствено кроз релацију Ја (ego) – други (alter). Они држе да се Ја може поставити у положај другог и тако антиципирати гледишта и очекивања алтера. Тиме што комуникацију може видети очима других, а исто чини и "друга страна", створена је могућност међусобног интерпретирања у интеракцији и одговарајућег деловања. То Mead назива преузимањем улога (role taking). "Преузимање улога тиме је нешто потпуно друго него код Парсонса, Код њега су улоге нашироко утврђени обрасци, који се као лонац и поклопац допуњују на обострано задовољство. Напротив, код Meada је деловање у одређеним улогама интерпретативно, дакле, стално постоји опасност прекида, но оно истовремено отвара радни простор и као идеални узор претпоставља равноправност обеју улога... Властита радња бива, дакле, за другог процењена у њеном значењу, а реакција дакле – такорећи попут бјеска – бива унапред схваћена и урачуната. На одговарајући начин ego обликује своју улогу према зацртаном плану властитог идентитета, који се пак не мора поклапати с оним што alter од њега очекује:

его, дакле, "гради" улогу. Тај процес Mead назива градњом улога. Алтер мора на одговарајући начин заузети став према тој градњи улога и реаговати. Притом долази или до споразумног усклађивања међусобних улога или до прекида комуникације. Дакле, у *role taking* и *role making* лежи концепт социјализације у смислу теорије деловања, концепт који полази од човека као онога који начелно креативно и продуктивно обликује и прерађује свет своје околине".

3. Социјално-теоријски приступ – На пример Хабермасове теорије комуникативног деловања, која повезује Персансову структурално-функционалну теорију развоја и анализе филозофије друштва, показује се ширина и дубина тако постављеног мисаоног темеља. Хабермасов је приступ толико обухватан да га на овоме месту можемо само споменути. Било би тешко укратко чак и само набројати све што улази у темеље његове "зграде". Ипак, треба споменути Хабермасово схватање улоге субјекта у преузимању и "игрању улога". Субјекти не делују на темељу улога које су без већих потешкоћа интернализирани, него према својој улози начелни имају "рефлектујући однос". Способност да се човек дистанцира од неке познате му улоге (коју је можда играо) означаје се појмом аутомне игре улога (Хабермас) на пример у случају алтернативног педагога који се противи оцењивању. Тиме се означаје аналитички инструментариј за испитивање интеракције с димензијама друштвене моћи, према нпр. репресивност (захтевају се круте улоге) и социјалној контроли понашања. Тако се дају обухватити степени слободе социјалног деловања људи у различитим животним условима. Стога ћемо овде завршити кратки преглед савремених теорија социјализације и усредоточити се на њезине три, по нашем мишљењу, најважније инстанце: породицу, школу и цркву.

3. ПОРОДИЦА КАО АГЕНС: СОЦИЈАЛИЗАЦИЈА РОДИТЕЉСКИМ ВАСПИТАЊЕМ

Приступ породици као социјализацијској инстанци размотрићемо имајући у виду промене што су се с њом и око ње догодиле у последњих тридесетак година. Разумети породицу као социјализацијску инстанцу значи бавити се једном од (још увек) најзнајчајних институција друштва. Многи је социолози сматрају такође основном јединицом друштвене контроле и социјализације без које је тешко замислити људску заједницу на било којем степену развоја човечанства . Породица се стога и данас, без обзира на тип (моногамна, полигамна па и алтернативна), сматра неизбежном институцијом. И теоријске интерпретације, без обзира на међусобне разлике, узимају је као не само институционални него и културални производ који ће у различитим цивилизацијским оквирима још дуго огледати темељне односе човекове егзистенције.

Функционалистичка анализа породице започиње с три питања: 1. Које су функције породице?, 2. Какви су односи између породице и осталих делова друштвеног система?, и 3. Које функције обавља породица за своје чланове?

Када је реч о функцијама породице, неки аутори виде само трајне, позитивне и универзалне (G. P. Murdock) односно темељне и несведиве (T. Parsons) а други и функцијске и дисфункцијске учинке породице (E. F. Vogel i N. W. Bell, све нав. према: Хараламбос, 1989: 319-322). Murdock анализира четири, по његовом суду, битне функције породице: полну, репродуктивну, привредну, васпитну. Без првих двеју функција, према Murdocku, не би било чланова друштва, а без других двеју не би било хране и одгоја. Премда није једина која придоноси тим функцијама, будући да су ту на пример и школа и црква те разне институције које обављају економску функцију, неизмерна корист од инокосне породице и њезине улога у обнављању културе једнога друштва посредством социјализације дају јој приоритетни значај и разлогом су њезина постојања.

Многострану корисност породице наглашава и Parsons. Анализирајући њезину улогу у америчком друштву, усмерава се на темељне и несводљиве функције: примарну социјализацију деце и стабилизацију одраслих личности, припадника друштва. Код обе функције пресудна је улога мајке као "експресног женског" бића. Њезина је улога пресудна у раној социјализацији, док су за секундарну социјализацију деце одговорни школа, групе вршњака, црква, спортски клубови и сл. Социјализацијски процес тече у два смера: усвајањем културе друштва и структурирањем личности. На пример Северне Америке, где се дететова личност "обликује" у категоријама независности и мотивацијама за успех. Parsons показује како је породица "фабрика која производи људске особине". У таквој породици не само деца него и родитељи (мајка, која даје али и прима емоционалну подршку, те "озбиљни" отац који код куће задовољава потребу да изван посла буде нешто друго тако што се, на пример, игра с децом) празне и пуне своје "батерије" и тако стабилизује властиту личност. За разлику од Murdocka i Parsonsa, Vogel i Bell свестраније разматрају функционалну важност породице, анализирајући малу групу амерички породица са по једним "емоционално поремећеним дететом". Питајући се за кога и за шта је породица функционално важна, они показују како се непријатељство и напетост, због међусобних неразрешених односа, преносе са родитеља на дете. То се догађа кад мајка критикује сина због оних особина које не воли код мужа, али му се не усуди супроставити. Ослобађајући своју напетост преко детета, родитељи олакшавају себе и "спашавају темељ". Они, дакле, чине нешто функционално за себе па и за друштво – један развод мање – али делује дисфункционално на дете чинећи га "емоционалним инвалидом". При том се штета која настаје једном дисфункцијом компензује одржавањем друге функције, тј. омогућује се родитељима да и даље успешно играју своју улогу узорног брачног пара и савесних радника.

Неке класичне функције, као привредна али и васпитана и социјализацијска, преузеле су данас од породице друге институције: пословна предузећа, политичке странке, школе, организације за социјални рад, те на крају, премда не и најмање важно, школска спортска друштва и спортски клубови. То је Т. Парсонса навело да са жаљењем констатује како је породица на "макроскопском нивоу" остала безмало без функција. Будући да је данас у много чему депривирана, (лишена нечега) тим значајније постале су важније преостале функције, а то су за Парсонса како је већ назначено, структурирање младих и стабилизација одраслих особа у породици. Ипак сви социолози не деле Парсонсово мишљење, мада су блиски његовој теориској позицији.

Оптимистичку интерпретацију функционалистичких социолога, који тврде да је савремена породица, одричући се неких улога и усмеравајући се на оне битна-социјализација младих и стабилизација старијих чланова-учврстила своју позицију и остала чврсто на ногама, икап ремете две чињенице. Прва се тиче присутности и развоја другачијих, у суштини алтернативних животних стилова и облика породичног живота, који уносе пукотине у традиционалну улогу те институције (у те нове животне стилове и облике породичног живота спадају самачки живот, кохабитација тј. ванбрачна заједница, бракови без деце, самохрани родитељи с децом те хомосексуални парови. О другој чињеници говоре статистички подаци из развијених западноевропских земаља о сталном порасту развода бракова као симптому слома брачне институције. Слом брака као инсиуције социолози су подељени у три категорије: развод (законски прекид брака), растава (физичко растављење супружника у или ван до јуче заједничког пребивалишта) и "празни" бракови (формално непрекинути, али стварно угашени) у којима супружници живе заједно тј. пред законом су у браку који постоји само на папиру. Те три категорије, које статистички поткрепљују подаци о сталном порасту броја растављених бракова, не иду у прилог тврдњама функционалиста о јачању инсиуције породице; пре би се могло говорити о слому брака у развијеним индустријским друштвима.

У тим новим околностима знатно се у последњим петнаестак година изменио облик породице као једене од средишњих инстанци социјализације. Њена нова позиција саме социјализације огледа се три аспекта (Гудјонс). Прво, породица више није статичка јединица него је, управо супротно, постала јединицом у непрестаној мени и развоју током живота њених чланова. Као таква, мора се непрестано мењати у ходу, одржавати унутрашњу равнотежу и прилагођавати се ванским променама (нпр. поновни улазак жене у свет рада). Стога се криза породице сматра нормалном последицом друштвених промена. Друго, једна те иста породица мења се зависно о броју деце, нпр. с доласком трећег дјетета мрежа дотадашњих веза и односа између деце, и родитеља те међу самом децом изнова се плете. Треће, будући да дете врло рано развија темељни когнитивних образац који примењује на друштвене односе, његово

системско понашање по тој основи треба узети као смерницу у испитивању свих димензија социјализације породичним васпитањем, али и институционалним путем којим оно иде када почиње похађати школу.

4. ОБРАЗОВНИ СИСТЕМ КАО СОЦИЈАЛИЗАЦИЈСКИ АГЕНС: КАКО ВАСПИТАТИ ШКОЛОМ ?

Значај школе, уз породицу и цркву темељне социјализацијске инстанце, за укупан развој младих личности, не треба посебно наглашавати. То вреди нарочито данас, када држава сваком детету осигурава право на основно школовање по потреби и законским санкцијама усмереним против несавесних родитеља. Бесплатно и законски обавезно државно образовање уведено је, на пример у Великој Британији, пре стотинак година (године 1870. држава је Фостеровим законом осигурала да свако дете до десете године обавезно заврши основну школу. Године 1947. је та граница померена до петнаесте године живота). Када је реч о школи као социјализацијски инстанци, битна су два питања: прво је оно о улози образовања у социјализацијском процесу, а друго о шансама које тај систем пружа припадницима различитих друштвених слојева.

За оснивача функционализма, француског социолога Диркема, функција образовања је преношење друштвених норми и вредности. Оно јача и обнавља хомогеност на нивоу егзистенције друштва. Образовни систем учвршћује у деци од почека битне сличности неопходне у колективном животу. Друштво мора масу појединаца претопити у јединствену целину како би се створила колективна солидарност. Солидарност "укључује приврженост друштву, осећај припадности и схватање да је друштвена јединица важнија од појединца. образовање, а посебно настава историје, осигурава ту везу између појединца и друштва. Ако историја друштва оживи пред дететом, оно ће је почети схатати као део нечега што је веће од њега и развиће осећај припадности својој друштвеној групи". За разлику од породице, која се темељи на родбинским односима, школа учи децу да припадају друштву као целина и да морају знати сарађивати с онима који нису родбина или пријатељи. Она појединца учи специфичним вештинама, увежбава га за будуће занимање. У индустријским друштвима која се развијају у правцу све веће специјализације рада, та је функција особито значајна. Тако се индустријско друштво, сматра Durkheim, уједињује консензусом на два нивоа, вредносној и технолошкој.

Функционалистички теоретичари, нпр. Парсонс, осавременили су темељне Диркемове идеје. Парсонс, је концепт педесетих година овог века, доказивао како дете насвим инстанцама социјализације, па тако и кроз школу као завршну фазу, учи норме друштва које ће му олакшати уклапање у каснији живот. За разлику од расуђивања које

се у породици темељи на партикуларним нормама те приписаном статусу, одређеном рођењем, глобално друштво анализира појединца према универзалистичким нормама једнаким за све припаднике, без обзира на њихове родбинске везе, а статус се постиже и одржава занимањем.

Понашање младих особа оцењује се "према мерилима школских правила, њихов се успех мери по успеху на испитима. Једнаке се норме примењују на се ученике без обзира на карактеристике као што су пол, раса, породично порекло или класа из које је ученик потекао. Школе функционишу према меритократском начелу, статус се постиже на темељу заслуга" (Парсонс). Утичући на одржавање круштва као целине, школа припрема младе за улоге одраслих особа. Друштвени консензус школа (у америчком друштву, али не само у њему) постиже с помоћу две вредности: вредност постигнућа и вредност једнаких шанси. "Поститући ученике да теже висини висог академског успеха и награђујући оне који то постижу, школе уједињују вредност постигнућа као таквог. Стављајући појединца у једнаку ситуацију у учионици и допуштајући им тако да се на испитима такмиче на равноправној основици, школе негују вередност једнаких шанси" (Парсонс). Те вредности имају важну функцију у друштву зато што ће и појединци и они с ниским постигнућем схватити састав као праведан и исправан, јер се статус постиже из ситуације једнаких шанси за све. На концу Parsonsa, као и Диркема, схвата школу као важно средство припеме појединца за будућу улогу у друштву, укључујући ту и одговарајуће професионално занимање.

И конфликтни теоретичари постављају на почетку два питања: 1. На који начин економска инфраструктура обликује образовни систем и 2. На који начин образовни систем производи ову врсту радне снаге коју капиталисти требају? Одговори на та питања произилале из истаживања односа моћи, идеологије, образовања и производних односа у капиталистичким друштвима. Тако нпр. Louis Althusser, француски конфликтни теоретичар, образовни систем сматра делом суперструктуре, који је потпуно обликован владарским инфраструктурним односима. Он одржава капиталистичке односе у служби интереса владајуће класе. Да би опстала и просперирала, та је класа у овавез наспрам репродукције радне снаге. Репродукција радне снаге укључује два процеса, репродукцију вештине радника и репродукцију идеологије владајуће класе.

Удео когнитивних способности у школском успеху и укупном социјализацијском процесу (Gudjons) психолози такођер вреднују зависно о својих теоријских позиција. Најпре, интелигенцију дефинишу као "способност апстрактног размишљања", избор из само једног дела пуног спектра људских менталних способности (Јенсен) Споменути психолог описује интелигенцију као способност откривања законитости, шема и логичких начела који стоје иза предмета и догађаја као њихов метапсихолошки референтни оквир. И неке друге дефиниције интелигенције – "способност да се

напредује на темељу искуства, односно способност да се понаша адаптивно, да се функционише успешно унутар одређене околине" (Ребер), или "глобални капацитет појединца да делује с намером да мисли рационално и ефикасно се бави својом околином" (Wechler), такође могу користити за тумачење њеног утицаја на школски успех. Колико год изгледало да је коефицијент интелигенције (IQ) искључиво индивидуална способност, коју не условљавају фактори околине него искључиво "генетски материјал", ипак није тако. Данас преовладава мишљење да је интелигенција резултат како генетских тако фактора околине. Ипак психолози се међусобно разликују по одговору на питање колико на интелигенцију утиче околина а колико генетски фактори.

Када је реч о утицају околине, многи истраживачи тврде да су тестови интелигенције пристрасни и да иду у корист белих припадника средњег слоја јер их у главном они стандардизују и састављају. Да ти стандарди нису ни универзални ни селективни, у смислу разликовања интелигентнијих од мање интелигентних доказује канадски психолог О. Klineberg својим тестовима на припадницама незападњачких култура. Тестирајући децу индијанског племена Yakima, која живи у америчкој држави Вашингтон утврдио је како она нису била у стању решити тест "уради што брже" зато што њихови суплеменици, за разлику од припадника западних култура, не придају брзини највећи значај у животу. Сличне резултате показују и различита тестирања многобројних етничких и разних група у САД-у, нпр. америчких Црнаца. Зато психолози који су Klinerbergovi истомишљеници верују како је тешко изградити неутралне и "правичне" тестове који би осигурали ваљано испитивање интелигенције појединаца независно о њиховом културном наслеђу. Таквих тестова једноставно нема.

Када је реч о утицају институционалног васпитања на социјализацију детета, закључно треба истакнути следећа подручја са којих долазе утицај на тај процес:

- *Школски систем*: спроведени покушаји, од којих је најпознатији споменути концепт компезацијског образовања, нису ни изблиза дали жељене резултате;
- *Школска клима*: истраживања показују да клима у школи знатно утиче на крајњи домет ефективних, когнитивних и социјалних циљева учења;
- *Однос ученика-ученик*: требао би бити у сталном стању динамичке равнотеже и напетости, у којем се тражи "златна средина" између такмичења и заједништва;
- *Однос учитељ-ученик*: уместо хијерархијског, субординираног понашања требало би, чувајући ауторитет, подстицати иницијативу и креативност "друге стране", што је пуно лакше пројектовати него остварити;

- *Садржај учења*: усмерени су углавном на апстрактне обрасце деловања и њихово усвајање, мање на препознавање конкретних социјализацијских процеса;
- *Систем захтевања и оцењивања рада*, тј. учења, притиска појединце, а они који се не могу прилагодити подлежу "етикетирању" – о чему се кратко говори у претходном пасусу-као лењи, недисциплиновани, слаби ученици и на крају;
- *Социјализацијски ефект* вреди за учитеље којима с временом почиње претити опасност препуштања ситуацији тј. губљења занимања за реформу и конформистичког односа према наметнутим обрасцима (Гудјонс).

5. ЦРКВА КАО КУЛТУРАЛНИ АГЕНС: СОЦИЈАЛИЗАЦИЈА РЕЛИГИЈСКИМ ВАСПИТАЊЕМ

Размотрити улогу цркве као културалног агенса у процесу социјализације значи претходно се суочити с темељним питањима о пореклу и развоју веровања и надприродне силе и "првог покретача" како би се разумела улога религије у постојању јединке чланом неке заједнице.

Управо веровање у надприродно, а не само веровања у Бога и богопоштовање, претставља основу религијског односа човека према природи и свету у којем живи као смртно, нетрансцендентно коначно биће. Притом се вера у моћ надприродних сила различито осликава у појединим културама. Хришћани славе долазак и ускрснуће Исуса Христа, муслимани уређују свој свети, али профани живот према Алахову учењу, док Јевреји верују у долазак Месије. Но осим тих трију највећих светских религија, које су међусобно сличне јер су монотеистичке, имају своје свете књиге – Стари и Нови завет, Кур'ан-те етички кодекс, храмове и свештенике, постоје и други облици веровања у надприродно.

Први теоријски одговор јесте анимизам. Он значи веровање у духове, а као најранији облик човекова испитивања надприродних сила јавља се у одговору на питање о разлици између живог и мртвога тела и о људским формама које се појављују у сновима и визијама. Тако је настало веровање у душу, која у сновима и визијама или након телесне смрти напушта човековек тела. Племенске заједнице веровале су – оне које данас постоје на истим су стајалиштима – осим у души и духу, који живи у животињама, али и у предметима, делима човекових руку као што је ритуални прибор. Насупрот анимизму, натуразам је веровање у моћ природних сила. Натуразам је историјски најстарији облик религије, а израстао је на човеково доживљавање природе. За човека из натурастичке фазе религије природа је још увек

отворена и до краја непрочитана књига пуна изненађења, страхопоштовања и чудеса. Да би "објаснио" кишу, ветрове, сунце, громове и муње, човек је персонифицирао природне појаве претварајући их у "своје" духове. Натуризам је, дакле, човекова реакција на деловање природе на његове емоције, као што је анимизам одговор на његове интелектуалне и духовне потребе. Насупрот еволуционистима деветнаестог века, касније аутори, углавном социолози-функционалисти, конфликтни теоретичари и у мањој мери веберијанци-премештају нагласак у анализи религијских потреба са појединца на друштво. Друштво се појављује као средиште којем се људи као партикуларитети морају прилагодити.

Могућност религије као онто-тео-антрополошког утемељења човека и његовог духовног односа спрам природе, самога себе, и других људи, те на крају њено институцијално читавање као цркве у савремено свету и то у верама као што су нпр. муслиманска, хришћанска, јеврејска и будистичка - у чему је на предходним страницама већ било речи – лежи како у метафизичким тако и у њиховим историјским наводима. И као што су, са једне стране, те водеће светске религије међусобно сличне по томе што се темеље на писаним документима – за разлику од неких других (племенских) култура – не промишљају, са друге стране, на други начин однос духа и тела, на крају непосредан физичким делатностима. У овом случају реч је о низу активности у широком распону од игре као такве (*ludus ili play*) преко игре (*game*) до вежби и спорта. Како у овом кратком, и више егземпларном него опсежном а не компаративном, упућивању на различито поимање спорта у муслимана, хришћана, будиста и јевреја можемо само наслутити основне елементе односа духа и тела посредованог вежбањем и осталим спортским активностима рећи ћемо понешто тек о поимању тог односа у хришћанској визији света. Сврха је овог кратког екскурса указати на домете и утицаје хришћанског васпитања на социјализацију младих кроз спорт.

Историјско културолошку димензију и улогу спорта у хришћанској цивилизацији можемо пратити већ на нивоу темељних религијских писаних докумената, на првом месту Библија. У њој се, додуше, нигде не спомиње реч спорт, него само његова структурална значење игра. Но та библијска "ћутња о спорту" није препрека теолозима да, полазећи од савременог поимања спорта, покушају одредити његову антрополошку позицију у хришћанској интерпретацији духа и тела.

Теолози који се баве спортом такође га јасно разликују од једноставне игре и притом истичу да је код старих Грка агон означавао такмичење а да је код Римљана *ludus* био синоним за игре. Теолози у први план стављају управо лудичку, а не агоналну компоненту спорта, слободу у игри претпостављају такмичењу са другима. Заправо, човек је и "створен као биће односа, да би живео са другима у односу солидарности и љубави. Забрањено му је, дакле, играти сам или против других да би њима господарио

или их уништвао. Љубав према ближњему златно је правило и у спорту, који је значајна појава друштвеног окупљања. Јасно је да онај који се бави спортом жели победити... а ли не игра да би стекао моћ или власт над другим човеком... Такмичење је саставни део спорта док остаје у границама утакмице, али је напротив претња кад постане знак ексцентричног и себичног протагонизма. Ако је лишен те социјализацијске димензије, спорт постаје физичка егзибија која је сама себи сврха или чиста спекулативна егзибиција ради зараде или само допадног протагонизма, или пак пука сирова техника. Професионално бављење спортом може бити спектакл и забавити гледаоце, али рескира да изгуби своју "спортску душу" ако му недостаје мрежа личних односа љубави и солидарности, што је ознака сваке успеле људске делатности". Овај понешто дужи цитат парадигматски осликава теолошку визију места и улоге игре и спорта у хришћанском животу. Социолошке анализе односа спорта и религије не задовољавају се пуким историјским реминисценцијама о различитом поимању односа духа и тела, те игре, телесне вежбе и спорта код старих Грка, Римљана у средњем веку, Ренесанси, у Просветитељству у протестаната и сл. Њихова упоређивања религијског и спортског ритуала проналазе бројне међусобне сличности. Тако се, у функцији тих упоређивања у први план истичу следеће карактеристике институционалне религије: 1. Веровање, 2. Хијерархија, 3. Симболи, 4. Ритуали, 5. Приношење жртве. 6. Магија

У свакој религији, као лично испољавање индивидуе или народа наспрам трансцендетално "првом покретачу" као онто-теолошком темељу појединачне и колективних егзистенција, наведене карактеристике имају културолошки специфична значења. Религијска веровања огледају се како је већ назначено, у посебним писаним документима и етичким кодексима понашања (Веде, Стари и Нови завет, Кур'ан), којима преко манускрипата и усмене традиције верифицирају темељна начела живота у доброј вери у Бога, Алаха, Месију, Буду. Хијерархија у институционалном практикувању вере такође је једно од битних обележја наведених религија. Чак и у племенској организацији живота, код споменутих *tetonkih Siouxa* или *Pawnee* Индијанаца врачевци (шамани) заузимају средишње место, поред или изнад поглавица. Католици имају Папу, кардинале, бискупе, све до обичног свештенства; у протестаната постоје ђакони и пастири; у муслимана на пример ајатоласи и хоџе. Религијски симболи који носе света значења – крст под католика, православца и протестаната, филактери код Јевреја – у конкретном и пренесеном смислу поистовећују вернике са темељима њихове вере. Религијски ритуали и код многобожачких племена чине живо ткиво сваке вере: од исповести, причести и поста, на пример. Ритуално приношење жртве поганским идолима или монотеистичким симболима вере, као пример призивања милосрђа употпуњује обредну функцију у религијама. Чинити богоугодна дела – редовно одлазити у цркву, молити, крстити се, причестити, давати црквене прилоге – све су то примери који се позитивно сакционирани, као што се понашања супротна вери

осуђују (нпр. јести свињетину смртни је грев у муслимана или јести говедину за Хиндусе). На крају, магијска карактеристика религије огледа се у призивању надприродних сила, милости и удобровољењу свега што одређује човекову егзистенцију. Навођење битних карактеристика религије помаже нам да у социолошким студијама спорта међу његовим битним обележјима препознамо и наведена. Многи социолози спорта сматрају га световном религијом "опијумом за месе", секуларним обликом квази веровања. Такве анализе препознају барем шест њихових међусобних додирних тачака: 1. Масовност, 2. Догађања у културним просторима: цркве, џамије, синагоге и храмови, са једне, и стадиони, дворане и отворени терени, са друге, 3. Божанства и "богови" или "идоли", 4. Строга одређеност ритуала, без могућности импровизације, 5. Учесници религијских и спортских догађања пролазе у својим обредима катарзичке моменте и 6. Редовно одржавања религијских и спортских догађања огледа се у тачно дефинисаним и симболичким обогаћеним активностима: Седми дан као одмор од рада и дан окретања молитви, на једној страни и нестрпљиво ишћекивање великог дербија на другој страни.

Онима којима су овакве поређења "прејака" непримерена или чак богохулна, треба рећи да су верници међу навијачима и обрнуто, навијачи као верници који иду у цркву, само банална илустрација испретплетености светих и профаних идола. Када је пак реч о наведеним карактеристикама религије и о њиховој значајности у свету спорта оне функционишу и у овом контексту. Тако нпр. ако говоримо о значењу прве религијске одреднице – веровање – усађено је уверење да спортска укљученост придонио јачању самодисциплине, физичкој спремности, позитивно утиче на менталну хитрост духа и тако јача националне осећаје.

Хијерархија је такође изражено обележје утемељења спортских организација и асоцијација. У свакој од тих структура влада посебна хијерархија ауторитета или, Weberovski говорећи, рационално деловање у лику бирократије, као једно од темељних обележја индустријског друштва. Примери особа и света спорта који десетлећима управљају светским олимпијским асоцијацијама или појединим националним спортским удружењима, могу бити примери дуготрајне владавине рационалног ауторитета али и потврда свеprisутности бирократског начина управљања у различитим сегментима друштвене структуре. Као што симболи вере укључују широк избор културних предмета, реликвија и сл., такав асортиман постоји и у свету спорта. Сlike играча у спортској и осталој опреми, њихови аутограми на дословно свим предметима из свакидашњег живота, тако сведоче сакрализацији по себи иначе безвредних ствари које би биле нпр. тек комад храстовог или буковог дрва да случајно нису обликоване као нпр. палица за бејзбол којом се служио славни Di Maggio или надувана мешина од свињскњ коже којом је Пеле за Бразил постигао један од погодака на финалној утакмици светског фудбалског првенства године 1970. у Мексику. Све може

постати симболом, реликвијом, од гумених хокејских пакова, преко боксерских или мотоциклистичких кацига до костима славних такмичара у уметничком клизању.

Ритуале је у свету спорта најлакше схватити пратили се понашање навијачких група пре, за време и после утакмице. Бројна спортско-социолошка литература најчешће описује ритуале фудбалских навијача, начин њиховог облачења и навијања, начин међусобног вербалног и/или физичког комуницирања супростављених група и сл.

6. СОЦИОЛОШКИ ПРИСТУП СПОРТУ

Да ли је спорт благослов или проклетство, трагикомедија или драма, престиж или представа за публику, а спортиста херој или жртва? Спортисти, тренери, педагози физичке културе и други учесници у спорту, одговарају различито на ова питања.

Сужавање подручја игре, губљење играчког елемента јесте највећа замка и загонетка у спорту и садржана је у питању: јесу ли спортисти они који се, тек с времена на време и презирући сваки напор, препуштају некој игри на отвореном, они који се баве њиме само ако су приморани, они који су само посматачи.

У односу на раније, традиционално схватање спорта, чини се да је потребно рећи шта се подразумева под савременим спортом: у питању је један еластични епитет који више говори о ономе ко га употребљава, него о појави о којој је реч. Зато би увек тебало разграничити о којој врсти спорта се говори, шта се подразумева под спортом итд. Сматрамо да је неопходно извршити одређену редифиницију неких циљева спорта, и чак једно семантичко реструктурирање појма "спорт".

Спорт је бескомпромисна борба за победу, за рекорд – говоре спортисти додајући при том да је то, коначно, борба за част земље која се представља.

Спорт није само такмичење него и систематска припрема (тренинг), својеврсни начин живота подређен достигнућима спорта – рећи ће тренер.

Спорт – то је публика која ишчекује драму, неизвесност исхода борбе између супарника – мишљење је посетилаца спортских такмичења.

Спорт је средство задовољавање потреба у спортској борби, могућност да се реализују и испоље агресивни инстинкти, да се испусти вишак енергије и негативних емоција – рећи ће социолози и социјални психолози.

Одговорити на питање: зашто је спорт тако популаран предпоставља анализу многобројних функција које он данас поприма и потреба које задовољава (средство физичког усавршавања, али и задовољавања државног престижа, средство рекламе, простор слободног времена итд.).

Данас се за спорт кроз праћење и навијање занима скоро половина човечанства. Међу онима који се интересују налазе се људи различитог пола, узраста, културног нивоа, различитих политичких и религиозних убеђења. Производња потреба у спорту неодвојива је од начина и логике производње, начина свакодневног живота људи у савременом друштву. Социологија у својим анализама узима у обзир ове специфичности покушавајући да одговори на питање зашто је спорт данас тако популаран.

Свака људска делатност има за циљ задовољавање одређене потребе. У друштву приватне својине и робне производње и спорт постаје капитал однос, професионализује се, поприма комерцијалне наносе.

Професионално-комерцијални спорт је идеални случај делатности која може служити за задовољавање масовних потреба публике. Он је реакција на немогућност да се задовоље друге универзалније потребе. На тај начин спорт нуди потребу за компензацијом; учествујући као пасивни гледалац, човек тражи заборав и бег од свакодневних животних проблема.

Свакако да се поставља питање ефикасности ових компензационих учинака.

Професионални спорт је специфичан облик друштвене производње који се скоро законито јавља у условима робе производње и приватне својине. Он се уклапа у друштво конкуренције и такмичења и носи све оне противречности потрошачког друштва (масовна производња, могућност задовољавања масовних потреба, итд.).

Као начин производње друштвеног живота, спорт производи победнике и поражене, а све то проистиче из репродукције супарништва и такмичарског духа. Он поприма одређене садржајем, карактер, правце и вредности у зависности од конкретно историјских услова, структуре друштва у чијим се оквирима развија. Сортска такмичења, на различите начине, изражавају вредности и односе који реално постоје у друштву и међу људима.

Тражећи одговоре на постављање питања, социолози констатују да се привлачност спорта огледа у следећем:

- Спорт као физичка активност је плодотворан због развоја индивидуалних физичких снага и као такав привлачан је за целокупну популацију, посебно за младе људе;
- Као игра и забава, спорт испуњава слободно време младих, ствара задобољство и подиже радост живљења;
- Спорт је активност која искушава и потврђује сопствене могућности, суочава са новим изазовима и животним авантурама; он је својеврсна лабораторија у експериментисању новим животним искуствима;

- Спорт је добровољно и ненаметнуто дружење; у њему се остварује специфична спрега индивидуалности и заједништва (спремност за сарадњу, способност да се жртвује);
- За неке појединце и групе, спорт је привлачан као посао, професија, као занат који је добио своје значајно место у друштвеној подели рада;
- Спорт привлачи младе као бизнис и облик привеђивања који доноси значајне, а понекад и надпросечне приходе; ова функција спорта манифестује се и кроз статусну потрошњу;
- Спорт као спектакл привлачи велики број људи; захваљујући спектаклу који се троши као свака друга роба, развио се спортски туризам у облику новог, 'путујућег човечанства';
- Спорт младе људе привлачи због свог ритуала, који се понавља на спортским бориштима производећи своје јунаке и жртве;
- Спорт је облик вербалне и невербалне комуникације путем које се шаљу и примају поруке (симболи, покрети, 'говор тела', изари лица итд.);
- Спорт је канал друштвене покретљивости и афирмације; нарочито добија на значају када су други институционални канали затворени за друштвену промоцију младих;
- Спорт ствара своје идоле, звезде спорта са којима се многи идентификују; идоли се призводе тако да се брзо троше и кратко трају;
- Спорт је привлачан јер се доживљава као нешто изузетно, несвакидашње и нерутинско.

Спорт је 'уплетен у одређену друштвену ситуацију' економије, политике, културе, пропаганде, релкаме итд. Социологија спорта покушава да нађе одговор на питања контекста и друштвене условљености спорта. Њен развој није проста последица развоја савремене социологије, њеног распростирања на све новије и новије појаве. Тај развој није, како неки мисле, израз моде у односу на друга социолошка истраживања. Социологија спорта је одговор на најреалније потребе спортског покрета, непосредни резултат тих потреба; она указује на уску зависност између развоја спорта и развоја одређених области друштвеног живота, одређених појава културе и цивилизације. Утицај спорта на масовну културу и обрнуто. Узајамни односи спорта и политике, спорта и религије – питања су која за своје објашњење морају узимати у обзир друштвени оквир, савремене токове у којима доминира индустријализација и урбанизација.

Пратећи истраживања спорта, увидело се да постоји "поремећена равнотежа у овом подручју између радова биолошких и психобиолошких наука и студија друштвених наука (социологија, антропологија и друштвена психологија), што наноси штету потпуном познавању спорта, ове нове друштвене чињенице".

Социолошки приступ спорту је умногоме специфичан. Елементе за теоријски приступ социологији спорта чинили би:

- човек као актер и носилац одређених активности;
- улога као очекивано понашање;
- спортски догађај или утакмица која окупља актере.

С обзиром да социологију спорта занима целина друштвености, у првом плану њених истраживања налази се спортски догађај.

Спортски догађај чине играчи (актери), посредници и навијачи.

Играчи су свакако најважнији у најистакнутији, јер без њих нема утакмице и такмичења. За социолошко истраживање актера (играча), занимљив је пре свега њихов међусобни однос, однос старијих према младим играчима, однос према публици, судијама, тренерима, управи, функционерима и помоћном особљу. Такоше су значајни односи играча према локалној средини, породици, школи, факултету и њихово понашање у свакодневном животу.

Посредници у спорту су: педагози физичке културе, тренери, судије, функционери, спортски новинари и у последње време, све чешће, спонзори.

Педагози физичке културе су посредници између будућих спортиста и клубова. Они нарочито треба да познају начин успешног селектирања спортских талената. Њихов однос, начин комуницирања са младима, може утицати на њихово привлачење или одбијање од спорта.

Тренери имају двоструко одношење према спорту; они су стучњаци и педагози. Нажалост, најчешће се истиче само стручна димензија, која је несумњиво важна, али врло често остаје огољена, без неопходне педагошке димензије, истинског људског сусрета и деловања. С друге стране, треба истаћи да није довољно само поседовати знање, него је потребно и знати пренети га. Школовање тренер захтева већу педагошку и стручну пажњу, јер су они веома значајни посредници и узор у спорту.

Функционери или 'споља стојећи учесници у спорту' раније су радили на аматерској основи. Данас су то најчешће плаћени функционери у разлитичим спортским клубовима и савезима. Они су значајни јер преносе друштвене вредности у спорт. Као посебну категорију посредовања, треба поменути спортску бирократију, која

намеће своје обрасце понашања и комуницирања у спорту. Она је потребна као организациони облик спортског живота, али се врло често јавља и као његова кочница.

Судије и њихово сушење је узок многих неспоразума. Комуникација између играча и судија поремећен је због победе по сваку цену. Иако постоји велика нормираност и контрола суђења у спорту, сведоци смо честих инцидената због огољене комерцијализације спорта. Неспоразуми настају и због тога што су спротисти најчеће и професионалци, а судије аматери или поупрофесионалци. Можда је излаз у стварању професионалних судијских организација.

Спортски новинари су међу најзначајнијим посредницима, јер утичу на јавно мњење у односе у спорту. Спортско новинарство је вид комуникације које може ширити или сужавати димензију спортског успеха, односно неуспеха. Новинари афирмишу друштвене вредности и могу пресудно утицати, своји извештавањем, на популарност одређених спортова. Они стварају идоле, култове и спортске звезде. Спортски новинари утичу на раширивање страсти код навијача и свих оних који се занимају за спорт. Анализа садржаја је показала да је заступљеност спортског простора у листовима који нису специјализовани за спорт 20%. Користћи квантитативну и квалитативну анализу спортског извештавања, могу се открити занимљиви подаци о заступљености не само појединог спорта, већ и клуба, као и занимљиви подаци о играчким вредностима које се траже у поједином спорту. Такође треба разликовати професионално извештавање од сензационализма. То је нарочито значајно јер спортско новинарство усмерава спортску публику. Спортски новинари могу пропагирати масовни спорт или само врхунски и такмичарски спорт. Заговарање масовног бављења неким спортом значи да се води рачуна о његовој основи, о спорту као покрету физичке културе.

Спонзори су данас доминантни посредници у спорту. То је маркетиншко-комерцијални однос и новопрорађена комуникација између спонзора и спортских клубова. Код нас је то још увек у зачетку, нека врста 'буквара за почетнике'. Спонзорство још увек није јасно дефинисано. Спонзори као да не схватају да је њихово место само у 'предворју' спорта. Неовлашћено мешању у стучни рад може довести само до контрапродуктивних ефеката.

Навијачи се разликују од спортске публике по чвршћој и сталнијој форми. Социолошко истраживање интересује, пре свега, социјално порекло навијача, друштвени положај, образовни ниво итд.

Спорт се претворио у спектакл, тако да публика све више добија на значају. Због бројности и насилничког понашања навијање постаје све важнија појава како са друштвеног, тако и са научног становишта. Навијање има два значења. Једном је то исказивање привржености према одређеном клубу, кроз појачану емоционалну размену

навијача и актера на терену. Та приврженост може се кретати од разочарења, очајања и беса, па све до радовања и еуфорије. С друге стране, видљива је пристрасност, ирационални карактер и ирационална друштвеност. У оквиру сваке спортске публике могу се издвојити непосредни гледаоци спорских догађаја, навијачи и навијачко језгро (гангови). У центру (језгро навијача) налазе се најоданији, најфанатичнији и најпупућенији навијачи. Њих често сматрају занесеним или 'ћакнутим' типом навијача. Насупрот њима, стоји 'хладни' тип навијача и посматрача спортских догађаја.

6.1 Социјализација у спорту преко спорта

Свим фазама социјализације детета спорт придноси као један од агенаса који тај процес чине садржајнијим и динамичнијим. Учење вештина и усвајање вредности и ставова преко којих се млађа особа уживљава у улоге које је очекују у животу, неодвојиви су од особа и институција битних у том процесу социјализације. Породица има значајну улогу у укључењу детета у спорт од малих ногу. Као што од статуса породице у социјалној структури зависи какво ће васпитање и образовање дете добити не само код куће него и у одговарајућој школи, и партиципација у спортским активностима подлеже истим утицајима. Добростојећа деца обично се социјализују у елитним дечијим вртићима и школама или уз гувернанте, а прве лекције тениса и јахања добијају од приватних инструктора: деца из мање угледних средина прве кораке уч, како је већ речено, у боксу, фудбалу, рвању или бејзболу. Укључивање деце у спорт преко породице двоструки је процес: колико родитељи омогућују лакшу партиципацију детета у спортским активностима толико и оне, с друге стране утичу на њих. То значи да се преко спорта социјализују не само деца него и родитељи са својим "потомством", водећи их на базен, тениски терен или у гимнастичку дворану, и сами први пут ступају у те просторе.

Други значајан агенс у укључивању детета у спорт јесте група вршњака као, одмах иза породице, врло значајна примарна, на емоционалној основи формирана група. Вршњаци, друштво из улице или друштво из школе су ти због којих, под њиховим утицајем и на њихов наговор, дете изабира одређену спортску игру као предмет интереса, било да се њом жели активно бавити или само посматрати. Вршњаци обликују тинејџерску субкултуру којој појединци морају припадати како се не би осећали одбачени и остали по страни. Заједнички интерес што га дете у раној доби дели са вршњацима, обично сличне доби и истог пола, магнет је који те групе држи све до завршетка редовног школовања када се избор по емоционалној основи мења са интересом по функционалном, професионалном критеријуму.

Животни круг што га у раној социјализацији детета остварују родитељи и шира родбина те вршњаци треба затворити утицајем школе. Школа комплетира окружење у

којем се детету, адолестенту, тинејџеру, догађају све битне ствари у животу пре одласка на студије или у фабрику. (У овом контексту нипошто не треба заборавити религијско васпитање и цркву као социјализацијску инстанцу преко које дете усваја обредне и цивилизацијске стандарде свог религијског окружења; о цркви као социјализацијском агенсу те утицају хришћанског виђења односа духа и тела на васпитање детета. Преко наведених социјализацијских инстанци – породице, школе, цркве и групе вршњака – дете се васпитава учећи и кроз васпитање учи прихватати улоге и у спорту као игри и забави, али и у макрокосмосу друштва. У том "друштву у маломе ХХХХХ се доколица и обавеза, пријатељство и одговорност, емоције и интереси. Те социјализацијске инстанце олакшавају детету укључење у спортске активности.

Међутим, осим социјализације у спорту, на делу је и обрнути процес социјализација преко спорта у шири друштвени контекст. Социјализација у спорту и преко спорта заправо су две димензије процеса у којем је спортска активност, премда са различитим структуралним обележјима, у првом плану. Као што постоје значајне разлике у социјализацији жена које су у детињству биле укључене у спортске активности и оних које нису биле под тим утицајем, тако постоје и спознаје о бити такмичења у спорту али и животу код деце која су искусила компетицију кроз игру. Кроз игру се "војник", "лекар" и слично деца уче друштвеним активностима и позивима. Како се дете развија и расте, игре постају замршеније и сложеније. Кроз њих деца уче барем три ствари. Прво, уче се вештинама и индивидуалним постигнућима, полним поделама улога и личним потребама, независности, емоционалном изражавању и менталним реакцијама. Друго, игре олакшавају упознавање и зближавање са непосредним социјалним окружењем, укључујући норме и улоге наведених институција у социјализацијском процесу. Треће, игре и спортске активности оспособљавају дете у пожељним вештинама за сналажење у интеракцији са околином и уче га, како је наведено, сналазити се у компетицијским околностима.

О социјализацији преко спорта постоји богата истраживачка евиденција. Главни напори истраживача усмерени су у тим студијама на доказивање учинка социјализације. Они би се требали манифестовати у видљивим доказима о превентивној функцији спортских активности, деликвенције, зависности о дроги, у већем степену интелигенције и алтруизма оних који се интензивно баве спортом итд.

6.2. Појам и насиље спортске публике

Наступање спортиста практично се никад не одвија без гледалаца. Писуство гледалаца који подржавају спортисте, њихов однос према такмичењу, има велики утицај на одвијање сусрета и коначни резултат.

Феномен спортске публике добија све више на значају због нереда који се догађају на спортским приредбама; с друге стране, социологију спорта овај проблем занима као чин колективног понашања, његова веза са друштвеном структуром.

Публика се најчешће сматра социјалним агрегатом, где су личности повезане неким привременим интересом (гледање, слушање, предавање, концерти, посет утакмица). У таквом агрегату појединци су релативно анонимни, најчешће пасивни, јер учествују само као слушаоци или гледаоци.

Публика је подвргнута извесном реду и организацији које условљава сам чин у коме они желе да учествују, али је ипак њена основна карактеристика неструктурираност и неорганизованост у смислу функционалне или статусне структуре.

У основна обележја спортске публике, као неструктуриране групе, могу се убрајати, поред наведених карактеристика и друге особености:

- има одређен обим (број учесника);
- личности које чине публику поседују сличне укусе и психолошке диспозиције;
- учесници се покуравају извесном прописаном реду;
- пажња је усмерена на спорт, на комуникацију са спортом и око спорта;
- неорганизованост видљива на глобалном плану;
- емоције које прожимају публику усмерене су међусобним утицајима учесника;
- привременост, анонимност и деперсонализованост;
- спонтаност, неочекиваност и тешко предвидљиво понашање;
- могућност промене типа понашања и трансформације у друге врсте група;
- укљученост у састав спортске публике група и организација које се по појединим обележјима издвајају из публике као неструктуриране групе, пре свега по интензитету, комуникацији и типу понашања.

Врста и понашање публике зависи од врсте приредбе којој се присуствује. Од спортске публике треба разликовати навијаче као организовану или неорганизовану групу, али чвршћу и сталнију форму. За навијаче није најбитнији физички контакт и близина. Та близина може бити кад се присуствује спортским приредбама свог клуба. Навијачи неког клуба или неке спортске екипе могу се одредити као друштвена категорија.

За друштвену категорију карактеристично је да се људи удружују према одређеном обележју и према различитом друштвеном положају. Кад је о спорту реч, то су навијачи неког клуба или љубитељи неке спортске гране. Друштвену категорију треба разликовати од социјалног слоја, који удружује људе једнаког или сличног

друштвеног положаја (статуса). У истраживањима се предлаже следећа типологија навијача:

- примарни навијачи, који се веома интензивно интересује за спорт и посећује приредбе и такмичења;
- секундарни навијач, који се увек преко радија и телевизије упознају са такмичењима а понекад посећују спортске приредбе;
- терцијални навијач, о спортским такмичењима најчешће се обавештава путем штампе.

Живимо у време насиља и насиљу времена. Уочљиво је да скоро сва друштва декларативно пропагирају насиље, а истовремено, стварају све погодније услове захваљујући којим насиље постаје привлачно за велики број људи; постаје зашашујућа појава, а наша цивилизација насилничка. Насиље није само физичко; видљива је тиха, а најчешће отворена доминација насиља над душом и духовним вредностима. Штавише, насиље постаје симбол добија одређено ритуално значење, постаје саставни део животног стила и филозофије младих људи. Не треба при том заборавити да оно фигурира и функционише као средство најразноврснијих облика друштвене моћи. Масовни медији, телевизија посебно, подстичу насиље и стимулишу агресивне поступке.

Агресија није само деструктивни принцип већ унутрашњи покретач развоја. Она може бити у мислима, вербална, усмерена према појединцу и објектима или изнутра према себи. Насиље је продужетак агресије физичким средствима, екстремни облик агресије нелегитимном или неоправдано употребом физичке или психичке снаге; може бити организовано, спонтано, ритуално а данас све више поприма инструментални облик. Агресија се разликује од мржње која осигурава мотив за агресивни чин. Има мишљења да је човек најагресивнија животиња у свету: његову потребу за мучењем и убијањем многи сматрају урођеним својством. У савременој науци поред биолошких теорија које сматрају да су агресија и склоност према насиљу урођени постоје и психолошке теорије. Оне стоје на становишту да човек одговара агресијом само на ускраћивање и фрустрацију.

Социолошка теорија сматра да друштво ствара истинске прилике само за одређену групу која може задовољити своје потребе; остали, који то не могу, доживљавају неуспех и постоју агресивни и насилни. Истину о узроцима и токовима агресије треба тражити у игри биолошких својстава човека и биолошких и социјалних услова његова живота. Антрополошки приступ у објашњењу насиља је веома плононосан и он нас упознаје, пре свега с агресивним понашањем одраслих људи.

Агресија се повезује са низом феномена друштвених, биолошки, психолошких итд. Разматрања ове појаве коју све чешће сусрећемо у нашој невеселој и сивој

свакодневици, креће се од става да је агресивност урођена нагонска потреба па до мишљења да је она само одговор на неповољне спољашње околности и да није нагонског порекла. Агресијом се данас описује такмичарски дух фудбалера (спорт је контролисана агресија), туче навијача али и крволочна свирепост белосветских убица.

Ентони Стор запажа да су свакоднева терминологија и речи којима се служимо да опишемо интелектуалне напоре агресивне. Тако, нпр., са тешкоћама се боримо или се са њима хватамо у коштац; овладавамо предметом, рвемо се са тешкоћама које смо на крају успели да савладавамо. Оштримо ум да постане бритак као сечиво, да бисмо могли боље да раскомадамо неку тешкоћу.

Спортски језик је такође загађен агресивном терминологијом: био је то рововски рам између две екипе, противник је разбијен итд.

Под агресијом се најчешће подразумева нагон за окрутношћу, жеља да се другом нанесе бол или да се уништи објекат који се осећа као непријатељски. Агресија се, у извесном смислу, с правом види као природан нагон, али се не може поистоветити са склоношћу за садизмом као ни са свесном окрутношћу. Са психолошког гледишта то није само одлика нагона за убијање или разарањем; изворно она није ништа друго него унутрашње средство за одржавање егзистенције, јер постојање не значи само тежњу за задовољавањем, већ и настојање да се обиђу и савладају све препреке које се супротстављају задовољавању.

Две тешкоће и два озбиљна питања присутна су код истраживања агресије.

Прва тешкоћа је она коју уочава Ентони Стор; непостоји јасна граница између оних облика агресије и агресивности коју сви осуђујемо и оних којих се несмемо одрећи ако желимо да опстанемо. Образлагање негативне и позитивне агресивности је проблематично јер се тешко могу препознати као чисте супротности, као два паралелна понашања, од којих је једно пожељно а друго непожељно. Таква гледишта о оправданој и неоправданој агресији су "контаминирана моралним дилемама да је једна врста понашања прожета добром а друга злом.

Свака агресија није насиље али је свако насиље агресија.

Постоје различити начини испољавања агресије:

- Агресија која се изражава само у мислима када је човек раздражен, склон напада на околину али успева да контролише и уздржава агресивне подстицаје:
- Вербална агресија која се испољава кроз грдњу, увреде, поруге или на неки др. Начин:
- Агресија усмерена на предмете у којој се јасно препознаје манифестована склоност и жеља за деструктивним понашањем;

- Агресија према другим особама у смислу њиховог повређивања и уништавања живота.

Насиље и агесија су обрасци понашања који се спонтано прихватају, што навијачи и чине.

Свака агресија није насиље али је свако насиље агесија.

Насиље је напад у којем се повређују особе, угрожава њихов живот или оштећују ствари (објекти). За хулигана се каже да је 'разбијач стадиона'.

Друга тешкоћа се огледа у разликовање агресије и насиља. Питање је : да ли су то идентични или различити појмови? Да ли је насиље продужетак агресије, испољавање агресије као физичког акта? У одређеном смислу насиље је продужетак агресије, мада је велика тешкоћа у томе што се и само насиље тумачи на различите начине, од тврдње да постоји само физичко (и да је сувишно рећи "физичко насиље" јер другог нема), па до најширих дефиниција насиља (симболичко насиље, насиље над вредностима, природом, насиље жеља итд.).

За ширу дефиницију насиља је карактеристично да се оно може изражавати "са стварном или умишљеном радњом, речима или без речи, с физичким деловањем, са штетом коју проузрокујемо себи или другима, с облицима које друштво или друштвене групе одобравају или не, где жртва за насиље зна или незна" (Г. Шелинг).

Насилничко понашање је свако понашање које прети:

- Употребом силе или њеном сталном применом;
- Директним или индиректним угрожавањем или оштећивањем физичког и моралног интегритета личности (без обзира да ли је отворено или прекривено, бесмислено или безразложно), нелегалним и неовлашћеним уништавањем ствари.

ЛИТЕРАТУРА

1. Вебер, М., Протестанска етика и дух капитализма, Срајево, Веселин Маслеша, 1968.
2. Врцан, С., Спорт и насиље, Напријед, Загреб, 1990.
3. Гиденс, Е., Социологија, ЦИД, Подгорица, 1998.
4. Гудјонс, Х., Педагогија, Едука, Загреб, 1991.

5. Ђулијани, Е., Спорт, КЛИО, Београд, 2008.
6. Коковић, Д., Спорт без игре, Универзитетска реч, Титоград, 1986.
7. Куљић, Р., Коковић, Д., Друштво и спорт, Old commerce, Нови Сад, 2009.
8. Маркузе, Х., Човјек једне димензије, Веселин Маслеша, Сарајево, 1968.
9. Парсонс, Т., Друштво, Август Цесарец, Загреб, 1988.
10. Скемблер, Г., Спорт и друштво, КЛИО, Београд, 2007.
11. Хараламбос, М., Увод у социологију, Глобус, Загреб, 1989.